

УДК 01:923

Надія Стрішенець,

д-р іст. наук, зав. відділу НБУВ

Діалог бібліографів

Рец. на кн. : Листування Юра Меженка з Ярославом Дашкевичем (1945–1969) / Нац. акад. наук України, Львів. нац. наук. б-ка ім. В. Стефаника, відділ іст. колекцій ; упорядники Р. Дзюбан, Г. Сварник. – Львів, 2009. – 372 с. : іл.

І з темряви, з Великої розлуки
Звучать давно безмовні голоси.

В. Свідзинський

Перша добірка епістолярної спадщини Юрія Олексійовича Меженка – видатного українського бібліографа, книгознавця, директора Бібліотеки Академії наук України у найважчий – повоєнний – період її існування, була видана Львівською національною науковою бібліотекою України ім. В. Стефаника у 2002 р. Тоді з'явилися друком «Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969)», упорядковані й прокоментовані відомим українським бібліографом, бібліографознавцем Марією Андріївною Вальо¹.

Видання «Листування Юра Меженка з Ярославом Дашкевичем (1945–1969)», підготовлене науковцями ЛННБУ ім. В. Стефаника Романом Дзюбаном і Галиною Сварник, виокремлює з-поміж львівських адресатів Ю. О. Меженка постать Ярослава Романовича Дашкевича, з яким Ю. Меженка єднали не лише фахові інтереси, вболівання за українську книжкову та бібліотечно-бібліографічну справу, але й глибока людська приязнь. Частково ці листи друкувалися Я. Дашкевичем у 1992 р. до сторіччя від дня народження Ю. Меженка². Пізніше їх разом з передмовою Ярослава Романовича включила до своєї книги М. А. Вальо. Зауважимо, що у новому виданні листи представлені значно повніше. Листування охоплює період від жовтня 1945-го до 1969 р. – останнього року життя Ю. Меженка – і включає не лише його листи, як у попередній добірці, але й листи Ярослава Романовича. Існує у ньому, щоправда, трагічна перерва, пов'язана з арештом та перебуванням Я. Дашкевича у радянських таборих (1949–1956).

Початок листуванню поклала спільна підготовча робота над створенням повної ретроспективної бібліографії українського друку, яку за тодішньою термінологією називали Українським бібліографічним репертуаром на зразок «Універсального бібліографічного репертуару» («Répertoire Bibliographique Universel») Міжнародного бібліографічного

інституту в Брюсселі. Ця фундаментальна тема, власне, і поріднила двох бібліографів – молодого початківця Я. Дашкевича і Ю. Меженка, який вже не вперше у своїй фаховій біографії звертався до неї, вірячи і не вірячи у її здійснення. У 1943 р. Ю. Меженко писав: «На жаль, маю передчуття, що мені не доведеться працювати в цій справі. Щось таке перешкодить і то радикально, а не тимчасово затримає. А як же хотілося б попрацювати. Здійснити мою давню ідею Українського бібліографічного репертуару»³.

Дві визначні особистості відразу відчували близькість душ, незважаючи на значну (майже 35 років) різницю у віці. І саме Український бібліографічний репертуар, який донині залишається актуальним, визначив головну тематику початкового періоду листування.

Як відомо, джерельна база української бібліографії через постійні утиски та переслідування національної культури не надто багата. Відсутні й узагальнювальні монографії радянського періоду на цю тему. Відома добротна робота І. І. Корнейчика «Історія української бібліографії» (Х., 1971) охоплює лише до-революційний період. Тому публікація листів, у яких автори порушують питання методики створення бібліографії українського друку, а саме: відбору бібліографічних джерел, які лягли б в основу роботи; підготовки інструкції з опису видань; ставлення до зарубіжної україніки і т. п. – збагачує джерельну базу, історико-культурне тло сучасних і майбутніх досліджень.

Починаючи з 1940-х рр. значне місце в епістолярії двох бібліографів посідає шевченкіана, колекцію якої Ю. Меженко збирав упродовж десятиліть. До її складу входили не лише книги, журнали, журнальні та газетні статті, а й живопис, графіка, скульптура, фотографії, рукописи тощо. Я. Дашкевич допомагав поповнювати колекцію переважно західноукраїнськими, польськими публікаціями, спеціально відстежуючи їх. Листування дає уявлення про зміст та наповнення шевченкіани. А вже відтоді, як Ю. Меженко на початку 1960-х років передав свою безцінну ко-

¹ Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969) / упоряд., передмова, примітки М. А. Вальо. – Львів, 2002. – 324 с. : іл. Рец.: Стрішенець Н. В. Епістолярна спадщина Ю. Меженка // Бібл. вісник. – 2003. – № 5. – С. 56–58.

² Пам'яті Юрія Меженка / Публ. та прим. Я. Дашкевича // Сучасність. – 1992. – № 10. – С. 116–123.

³ Стрішенець Н. В. Бібліографічна спадщина Юрія Меженка / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 1997. – С. 51.

лекцію до Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН України, ні її опису, ні публікацій про неї фахівців Інституту так і не з'явилося.

У листах заслужують на особливу увагу відомості стосовно бібліографування творів Т. Шевченка. Укладаючи повну бібліографію видань творів Кобзаря Ю. Меженко почав ще працюючи в Українському науковому інституті книгознавства. У 1930 р. він опублікував «Матеріали до «Шевченкіани» за роки 1917–1929»⁴. Його робота у цьому напрямі особливо активізувалася на початку 1960-х рр., напередодні пам'ятних шевченківських дат. Окрім іншого, у листуванні знаходимо й дані щодо бібліографічного опису окремих видань Т. Г. Шевченка (с. 220, 226–229, 234–239, 245–250); у переказі С. В. Щурата наводиться історія видання третього тому Т. Г. Шевченка у Львові напередодні війни (с. 256).

Саме з листа Ю. Меженка до Я. Дашкевича довідуємося, чому видання бібліографії творів Кобзаря, підготовлене Ю. Меженком, так і не з'явилося друком: «Остаточно переконався, що надрукувати бібліографію окремих видань Шевченкових творів в такому плані, як я її приготував (тобто повну), неможливо і через це пропала до роботи всяка охота. Залишилося з десятків не описаних *de visu* видань. Сяк так закінчу їх і складу рукописи в архів. Може колись, коли я буду не на землі, а в землі, воно знадобиться» (с. 262, Лист Ю. Меженка. 12 квітня 1963, Київ). З'ясовується і доля колекції екслібрисів, яку збирав Ю. Меженко (с. 277), і частково доля його особистої бібліотеки: «У мене були і «Дзвони», і окремі видання. Тепер вони в бібліотеці Інституту літератури» (с. 293, Лист Ю. Меженка. 24 січня 1966, Київ).

Книга містить матеріали, присвячені роботі Я. Дашкевича над словником псевдонімів, а також про спільну копійку працю над бібліографічним покажчиком до журналу «Житє і слово»⁵ наприкінці 1950-х рр. Примірник покажчика для редакції з рукопису Ю. Меженка вже переписувала його дружина О. О. Готт, адже почерк самого бібліографа через хворобу погіршився. Роботу надрукувати не вдалося, а ретельно виписані нерівним почерком літнього вченого сторінки покажчика так і залишилися архівним матеріалом.

Тим часом у 1968 р. у Львові вийшов систематичний покажчик змісту цього журналу, підготовлений П. Баб'яком⁶.

Листи є не лише автопортретами – за висловом М. Коцюбинської⁷. У них знаходимо і побіжно змальовані портрети людей, з якими адресатів зводила доля (І. Т. Карпова – с. 36–37, К. І. Малицької – с. 37, Ф. К. Сарани – с. 106–107). Частина листів, особливо другого періоду – після ув'язнення Я. Дашкевича, можна віднести до листів-розмов. Їх темою дедалі частіше стає здоров'я (Юрія Олексійовича, його дружини – Ольги Олександрівни, матері Я. Дашкевича – Олени Степанів), поточні події. Вдале хронологічне розміщення у рецензованому виданні листів обох адресатів (лист – після нього лист-відповідь) допомагає простежити спілкування у діахронії.

Епістолярія – це ще й хроніка доби. Вона проступає у рядках та між ними, хоча багато речей адресати й не довіряли паперу. Атмосфера утисків, переслідувань особливо відчутна у листах Я. Дашкевича практично впродовж всього листування. У передмові Г. Сварник наводить уривки виступів на загальних зборах Львівської бібліотеки Академії наук УРСР у грудні 1949 р., спрямованих проти Я. Дашкевича. Вони дуже рельєфно відбивають тогочасний життєвий контекст (с. ХІХ–ХХ). Навіть сучасників, які мають у розпорядженні значний масив історичних свідчень про переслідування українських діячів, вражає зміст виступів. Тим більше, що це вже були не 1930-ті роки. Гідне подиву, як ще зовсім молодий Я. Дашкевич зміг пережити це свавілля.

Відчуті історичний контекст допомагає і згадана передмова з біографічною канвою обох адресатів, і розлогий коментар. Охоплено значний історичний період, що не могло не викликати деяких неточностей. Хотілося б звернути увагу на деякі з них і лише з тим, щоб запобігти їх повторенню, переходу до інших видань.

Наприклад, твердження про те, що Ю. Меженко займався бібліографуванням української технічної літератури ще з 1930-х років, працюючи «над українською й російською періодикою» (с. VIII). Зауважимо, що робота Ю. Меженка на початку 1930-х років була пов'язана з бібліографуванням не української й російської, а зарубіжної наукової літератури, у т. ч. періодики. І згадані у передмові бібліографічні бюлетені з електротехніки, силікатів та поліграфії⁸ (с. VIII) були підготовлені за редакцією

⁴ *Меженко Ю.* Матеріали до «Шевченкіани» за роки 1917–1929»: [бібліогр. покажч. : 87 назв] // Життя й революція. – 1930. – Кн. 3. – С. 183–192.

⁵ Виходив у Львові (1894–1897) за редакцією І. Франка.

⁶ «Житє і слово», 1894–1897 : систематичний покажчик змісту / склав П. Г. Баб'як ; ред. і передм. М. П. Гуменюка. – Львів, 1968. – 83 с. Часткове порівняння двох робіт див.: *Стрішенець Н. В.* Бібліографічна спадщина Юрія Меженка... – С. 69.

⁷ *Коцюбинська М. Х.* Листи і люди : Роздуми про епістолярну творчість. – К. : Дух і літера, 2009. – С. 28.

⁸ Укладачам біобібліографії Ю. Меженка не вдалося розшукати цих бюлетенів ні в бібліотеках, ні в архівах Києва. Відомості про вихід бюлетенів з електротехніки, силікатів та поліграфії було взято зі списку друкованих праць вченого, що зберігається у персональній справі Ю. Меженка в Архіві Президії НАН України. Див.: Юрій Олексійович Меженко (1892–1969) : матеріали до біографії / НАН

Ю. Меженка під час його перебування на посаді керівника бібліографічного кабінету Пресбюро закордонної наукової літератури у Харкові.

Або, приміром, слід було б обґрунтувати, чому у передмові, де згадується дата звільнення Ю. Меженка з посади директора Бібліотеки Академії наук УРСР та від'їзду до Ленінграда, використано посилання: «за інформацією С. Білокопя» (с. XVIII). Адже у біобібліографії Ю. Меженка, підготовленій у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського на основі достатньо переконливої джерельної бази, подано усі ці дати⁹.

Щодо біографічних відомостей про Ярослава Стешенка (с. 315–316). Тут варто зауважити, що вдруге його заарештували у Харкові, а не в Уральську. Цей арешт закінчився засланням до Уральська, де він був знову ув'язнений і етапований на Колиму. Я. Стешенко відбував ув'язнення у с. Стрелка (340 км від Магадана), про яке він також згадував у листах¹⁰.

Відзначимо деякі інші дрібні недогляди: БАН УРСР – аббревіатура Бібліотеки Академії наук УРСР у Києві, а не Львівської бібліотеки АН УРСР, про яку йдеться (с. XII). У передмові до видання згадується «бібліотечний з'їзд, який відбувся у Києві наприкінці 1948 р.» (с. XIII). Незважаючи на те, що саме так називає у своєму листі від 17 грудня 1948 р. цю подію Я. Дашкевич (зрештою, приватне листування не вимагає документальної точності), очевидно, йдеться все-таки про Республіканську нараду бібліотекарів, що відбулася у листопаді 1948 р.¹¹ Павло Іванович Гнип (1902–1970) не міг бути випускником Київського бібліотечного інституту у 1929 р. (с. 320), оскільки такого вишу у Києві тоді не було. Як відомо, бібліотечний інститут з 1935 р. існував у Харкові, у 1964-му він був реорганізований у Харківський державний інститут культури (нині Харківська держав-

на академія культури). Буквальний переклад з французької «carte blanche» як «біла картка» (с. 169) точніше було б подати як «карт-бланш», оскільки у даному випадку Ю. Меженко мав на увазі переносне значення цього словосполучення: необмежені повноваження, повна свобода дій.

Роки життя співробітниці Книжкової палати, перекладача В. М. Каліхевич подані з посиланням на книгу Є. Соколинського¹². Звичайно, автори коментаря не могли знати, що відомості про Віру Миколаївну були записані Є. Соколинським зі слів авторів біобібліографії Ю. Меженка. Але якщо дата народження В. М. Каліхевич у них задокументована, то точних відомостей про те, коли померла В. Каліхевич, немає. Є лише усні свідчення, у т. ч. її небожа – Олеся Каліхевича, що вона померла молодою, у 34 роки¹³. Однак це не давало підстав російському науковцеві ставити точний рік смерті – 1931-й – без жодних застережень. Тим більше, що просте додавання років у таких випадках не завжди спрацьовує. Так, якщо людині в середині того ж 1931 року виповнилося 34 роки, то і впродовж першого півріччя наступного 1932 року їй буде все ще 34 роки. Не хотілося б, щоб не підтверджена джерелами дата переходила від видання до видання.

Загалом же видання, що рецензується, оприлюднює надзвичайно цінні документи своєї доби. Привертає увагу гарне оформлення книги, з використанням екслібриса бібліотеки Ю. Меженка роботи Л. С. Хижинського. Наявність допоміжних покажчиків імен та географічних назв, ретельно підбраного ілюстративного матеріалу, у т. ч. рідкісних фотографій з приватного архіву Я. Р. Дашкевича, збагачує і розширює видання. Та обставина, що Ярослав Романович ще зміг виступити у ролі наукового редактора, надає книзі особливої ваги і цінності.

Ю. Меженко вирізнявся послідовною діяльністю, спрямованою на «якнайтісніше єднання (незважаючи на політичні кордони) вчених Сходу і Заходу України»¹⁴. Починаючи з 1920-х років, він постійно виявляв підвищений інтерес до наукового життя Західної України, підтримував зв'язки з багатьма діячами цієї частини України. І даремно з усього обсягу епістолярної спадщини видатного бібліографа його листування з львів'янами вже вдруге вшановується окремою книгою.

України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. археографії; укладачі Т. А. Ігнатова, Н. В. Козакова, Н. В. Стрішенець. – К., 1994. – С. 82; *Стрішенець Н. В.* Бібліографічна спадщина Юрія Меженка... – С. 79.

⁹Юрій Олексійович Меженко (1892–1969): матеріали до біографії... – С. 45.

¹⁰*Стрішенець Н. В.* Ярослав Стешенко: «...Чекати на мене... божевільна і марна вигадка» // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; Асоціація б-к України. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 95–106.

¹¹Див.: З доповіді голови Комітету у справах культурно-освітніх установ УРСР на Республіканській нараді бібліотечних працівників у м. Києві «Про стан бібліотечної роботи у 1948 р.» // Культурне будівництво в Українській РСР: черв. 1941–1950: зб. док. і матеріалів. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 361–363.

¹²*Соколинский Е. К.* Ю. А. Меженко: Библиограф на ветрах истории. – СПб, 1998. – 246 с. – (Деятели Рос. нац. б-ки (Публ. Б-ки)).

¹³*Стрішенець Н. В.* Бібліографічна спадщина Юрія Меженка... – С. 22.

¹⁴Листи Юрія Меженка до львів'ян (1923–1969)... – С. 6.